

Beter

**Wouter
Van Besien**

**Hoe
groene
verandering
een groot
verschil
maakt**

De Beize Bij Antwerpen

*To the misanthropic misbegotten merchants of gloom
Who look into their crystal balls and prophesy our doom:
'Let the death knell chime, it's the end of time.'
Let the cynics put their blinkers on and toast our decline.
Don't become demoralized by this chorus of complaint,
It's a sure sign that the old world is terminally quaint.
Tomorrow's gonna be a better day,
No matter what the siren voices say,
Tomorrow's gonna be a better day,
We're gonna make it that way.*

BILLY BRAGG (2013)

Inhoud

Proloog. Het kompas scherp stellen 7

1. De grondstroom is groen 11

2. Ongelijkheid, onduurzaamheid en de band tussen beide 27

Ongelijkheid: een verhaal van winnaars en verliezers 31

Onduurzaamheid: hoor het zagen aan de tak
waarop we zitten 64

De band tussen ongelijkheid en onduurzaamheid 86

3. Een betere economie 97

De kwaliteitseconomie 104

Kwaliteitsvolle producten en dienstverlening 113

Kwaliteitsvolle jobs 126

Kwaliteitsvolle energie 137

De financiële sector op zijn plaats gezet 154

Herverdeling: belastingen en sociale zekerheid
gemoderniseerd 169

De Vlaamse sociale werven: onderwijs en zorg 200

4. Een betere politiek 217

De geloofwaardigheid herstellen 222

Hoe sterker het middenveld, hoe beter 233

‘Sociaal en federaal’ 242

Epiloog. We're gonna make it that way 267

Dankwoord 269

Proloog

Het kompas scherp stellen

Ik ben politiek bewust geworden in mijn tienerjaren, midden en eind jaren 1980. Zanger Bob Geldof organiseerde het megaconcert Live Aid en deed zo de schrijnende beelden van hongerende kinderen in Afrika de wereld rondgaan. Greenpeace stelde met gedurfde acties het kappen van de regenwouden in Brazilië aan de kaak. Ik liep rond in T-shirts die het gat in de ozonlaag wilden dichtten, droeg badges tegen apartheid en las pamfletten over het kwijtschelden van de schulden van de derdewereldlanden.

Ondertussen ben ik 25 jaar ouder en is de wereld compleet veranderd. De apartheid is opgedoekt en het gat in de ozonlaag is onder controle geraakt. Maar de fundamentele problemen zijn nog steeds springlevend. De grote ongelijkheid is vandaag even onaanvaardbaar als toen. De aarde blijft kreunen onder de veel te grote druk van een economie die draait op verbranding van fossiele brandstoffen. En dus blijft mijn engagement, om dat te keren, om beter te doen. De T-shirts zijn al lang versleten en de badges ben ik kwijt, maar hetzelfde vuur blijft branden. De slogans heb ik ingewisseld voor genuanceerde meningen en partijpolitieke inzet.

Vandaag ben ik politicus in een tijd vol verwarring en onzekerheid. Ik kom veel mensen tegen die hun noorden kwijt zijn, die niet goed meer weten welk kompas ze moeten bovenhalen om richting te geven aan hun denken en hun overtuiging. Er heerst een onbestemd gevoel dat het anders moet met onze samenleving, dat het veel beter kan.

Maar hoe of wat, dat ligt niet voor de hand, dat is geen uitgemaakte zaak.

Die verwarring en onzekerheid komen niet uit de lucht gevallen. We hebben de laatste jaren en de laatste decennia veel op ons bord gekregen. Een sociaaleconomisch systeem dat op zijn grondvesten beeft. Een nooit geziene technologische revolutie die in alle poriën van ons dagelijks leven binnendringt. Sociale verhoudingen die volledig verschoven zijn en elke bestaande hiërarchie in onze samenleving overhoophalen. Ecologische kortsluitingen zoals klimaatverandering, die als een dreigende wolk boven ons hoofd hangen.

De politiek lijkt in die verwarring maar wat rond te dobberen. De 'grote verhalen' worden niet meer verteld, de complexiteit van samenleving en economie is zo groot dat de politiek zich te vaak gewonnen geeft, en zich naar zichzelf keert en naar de kleine dingen waar ze nog wel greep op heeft.

Hoe moeten we hiermee verder?

Een blauwdruk van een nieuwe samenleving bestaat niet, en gelukkig maar. De tijd van blauwdrukken ligt ver achter ons. Een blauwdruk ruikt naar een dogma, naar machtige leiders die de beslissingen nemen en naar brave volgelingen die uitvoeren en de kritiek van anderen smoren. Daar is zelden iemand beter van geworden.

Al lijkt er soms wel heimwee te bestaan, naar de zekerheid en de voorspelbaarheid, naar de evidentie van regels die bepalen wat er moet en zal gebeuren. Er is een hang naar maatregelen die onmiddellijk alle maatschappelijke problemen van de kaart kunnen geven, naar een wonderoplossing die de rust doet weerkeren. Tevergeefs.

Er zijn politici die de verwarring te lijf gaan met populisme, met eenvoudige kreten die menen dat de politiek

slecht is en de bevolking goed. Er zijn er die een zondebok zoeken om die vervolgens de schuld te geven voor alles wat misloopt. Er zijn er die het cynisme laten botvieren tegenover al wat slecht gaat. Maar er zijn er ook die uitgaan van nuance en correctheid. Die hun ogen en oren openzetten voor het positieve dat naar boven borrelt. Die mensen samenbrengen en betrekken bij de zoektocht naar oplossingen voor iedereen.

Want in de plaats van de 'grote verhalen' is er eigenlijk iets veel interessanter opgedoken: de constante zoektocht. Het experiment. Het uitproberen. In sociale bewegingen, nieuwsoortige bedrijven en academische milieus worden bouwstenen gevormd van het nieuwe samenleven. En dat leidt tot nieuwe ideeën, bruikbare denkrichingen, politieke concepten en praktijken.

Ik schrijf dit boek om in deze tijden van verwarring en 'niet goed weten' mijn richting te verduidelijken en te bepleiten. Want ook in deze tijd is het aan de politiek om structuur te zien en te laten zien, om orde in de chaos te brengen. Ik schrijf over mijn politieke overtuiging en over de onderbouw daarvan. Over het maatschappelijke en economische belang om duurzaamheid te realiseren en ongelijkheid terug te dringen, want dat is de kern van mijn overtuiging. Over de instrumenten die we moeten gebruiken en de obstakels die we uit de weg moeten ruimen. Ik schrijf over economie en politiek. Omdat daar de sleutels liggen. Als we het ergens beter moeten doen, dan is het daar. Duurzaamheid en rechtvaardigheid verwerven we door de economie een andere richting in te duwen. En er is slechts één manier om die economie zo'n duw te geven: via de politiek. Dat is in deze onzekere tijden niet vanzelfsprekend, want het vertrouwen in de politiek en de slagkracht van de politiek ligt te laag. Dus ook de politiek moet anders en beter.

Ik schrijf dit boek voor de constructieven en de gemotiveerden. Voor hen die de handen uit de mouwen willen steken. Voor hen die oplossingen en medestanders zoeken.

Ik schrijf dit boek voor de twijfelaars en de zoekers. Zij vinden hier misschien wel de bestanddelen die ze nodig hebben om zelf aan de slag te gaan.

Ik schrijf het zelfs voor de doemdenkers en de cynici. Wie weet werkt mijn geloof in de toekomst wel aanstekelijk.

Dit boek is een politiek boek, maar ook een persoonlijk boek. Al wat ik denk en weet heb ik ergens opgepikt. Ik ben gevormd door wat ik gehoord en gelezen heb, door wat ik gedaan heb, door waar ik in geslaagd ben en waar ik niet in geslaagd ben. En dus zul je verhalen en verhaaltjes lezen over mijn familiegeschiedenis, over mijn politieke bewustwording, over Borgerhout, waar ik burgemeester was, over mijn partij, over onderhandelingen voor de zesde staats-hervorming en over allerhande coalitiesgesprekken.

Beter is bovenal een eerlijk boek. Ik schrijf wat ik denk. Ik leg mijn maatschappelijke ambitie voor. En ik doe dat met een gerust hart. Ik weet dat vele mensen in ons land een even eerlijke bekommernis hebben. Ik weet dat duurzaamheid en rechtvaardigheid op een brede steun kunnen rekenen. En dat is een heel belangrijk vertrekpunt.

Deel 1

De grondstroom is groen

Nog nooit.

Ik heb nog nooit iemand ontmoet die voor armoede is of die het normaal vindt dat de ene mens veel heeft en de andere zogoed als niets. Ik ben ook nog nooit iemand tegengekomen die voor milieuvervuiling is, die er niet om geeft dat de lucht vervuild is en de bossen verdwijnen.

Ik heb de gewoonte om dat te vragen aan mensen met wie ik aan de praat raak, op de trein als men mij herkent of tijdens een babbel na een of ander debat te lande. Het resultaat is – dat geef ik toe – niet wetenschappelijk. Maar dat neemt niet weg dat de antwoorden die ik krijg unaniem zijn. Ik heb de vraag gesteld aan mannen en vrouwen, jong en oud, mensen met verschillende politieke overtuigingen en gesprekspartners uit de hele wereld. Het antwoord is steevast en onveranderlijk: natuurlijk zijn we voor rechtvaardigheid, natuurlijk moet voor het milieu gezorgd worden. Honger in Afrika? Onaanvaardbaar. Vijftien procent van de kinderen in België arm? Mag niet. De overdosis CO₂ die we in onze atmosfeer pompen? Moeten we van af. Te veel fijn stof in de longen van onze kinderen? Dat mag toch niet zomaar blijven gebeuren.

Niemand antwoordde: waarom zou dat een probleem zijn? De morele stompzinnigheid om sociale en ecologische problemen te negeren, ben ik nooit tegengekomen. Het beeld van een egoïstisch en kortzichtig Vlaanderen is niet correct. Er is een breed draagvlak voor deze waarden. Een mens is niet enkel met zichzelf bezig en met het eigen kleine belang. Hij is niet onverschillig voor milieuproblemen of ongelijkheid.

Je leest het ook in de onderzoeksrapporten van sociologen: mensen zijn wel degelijk milieubewust en solidair. In een bevolkingsonderzoek dat Mark Elchardus in 2013 uitvoerde, vindt 70 procent van de bevolking dat de verschil-

len tussen de hoge en de lage inkomens kleiner moeten en zegt 75 procent dat de klassenverschillen kleiner moeten zijn dan wat ze nu zijn. Dat is zowaar driekwart van de bevolking. Uit onderzoek dat de Vlaamse overheid eind 2012 liet uitvoeren, blijkt dat 80 procent van de Vlamingen begaan is met het milieu en de milieuproblematiek en 'rekening houden met het milieu' belangrijk vindt voor de toekomst en voor de volgende generaties. Bijzonder hoge percentages.

Dat is belangrijker dan het op het eerste gezicht lijkt. Dit blaast het fatalisme weg. Het is niet omdat de grote problemen van ongelijkheid en milieuvervuiling taai zijn en steeds in nieuwe vormen terugkeren, dat ze een fataliteit zijn en we ze nooit onder controle kunnen krijgen. Maar om tot resultaten te komen, moeten we met z'n allen het probleem onder ogen zien en er iets aan willen doen. Daarom is die brede morele gevoeligheid voor duurzaamheid en solidariteit zo essentieel. Je kunt het misschien normaal vinden dat er niemand staat te juichen bij onrechtvaardigheid of vervuiling, maar dan ga je voorbij aan het enorme potentieel dat er in die vaststelling zit. Het is dat draagvlak in onze samenleving dat de dingen verder in beweging zal zetten. Dit zal ertoe leiden dat die waarden niet alleen gekoesterd worden, maar dat ze ook praktijk zullen worden. Zo is het immers in het verleden altijd gegaan. Er is strijd gevoerd door vakbonden, milieubewegingen, vrouwenbewegingen, politieke partijen enzovoort, vertrekkend vanuit inzichten en gevoeligheden die eerst door een minderheid werden verkondigd, maar die uiteindelijk grote steun konden verwerven.

In het huidige Vlaamse politieke debat wordt er te gemakkelijk van uitgegaan dat de Vlaamse grondstroom rechts is, dat de gemiddelde Vlaming conservatief is en vooral aan

zijn geld denkt. Ik val die stelling aan. Groene ideeën zijn geen niche-ideeën die buiten een of andere grondstroom vallen. Heel veel mensen zijn zeer gevoelig voor sociale rechtvaardigheid en milieuzorg.

Tegelijkertijd voelen velen zich onzeker over wat die ideeën voor hun leven kunnen betekenen. Wat zijn de persoonlijke gevolgen van meer solidariteit en zorg voor het milieu? Wat kunnen we allemaal verliezen als we de uitgangspunten van duurzaamheid en rechtvaardigheid consequent in de praktijk brengen? Die bezorgdheden zijn logisch en menselijk. Je kunt ze bezwaarlijk rechts noemen. Mensen zijn niet allergisch voor verandering, ze willen wel het gevoel hebben dat veranderingen – ook ecologische en sociale – voor hen een verbetering inhouden en dat ze haalbaar, betaalbaar en redelijk zijn. Als die geruststelling in beeld komt, als naast de noodzaak van milieumaatregelen en ambitieus sociaal beleid ook het geloof in de haalbaarheid gemeengoed wordt, is er in dit land veel mogelijk.

Moraliteit is niet genoeg

De mens is een gelukzoeker. We proberen allemaal ons leven op onze eigen manier zo goed mogelijk in te richten en zo goed mogelijk voor onze kinderen te zorgen. We willen hun een mooie toekomst geven en ons eigen leven zo aangenaam mogelijk maken. We zoeken comfort en zekerheid en willen vrij zijn om ons leven te leiden zoals we dat zelf willen.

Mensen willen daarbij rekening houden met de anderen en met het milieu. Maar het is behoorlijk moeilijk, zo niet onmogelijk, om dat als individu alleen te doen. Het vergt enorm veel kennis, analysevermogen, alertheid en zelfdiscipline om die overwegingen in alles wat we doen mee in te

bouwen. Een brede analyse die een correct en volledig antwoord moet geven op de vraag ‘als ik dit doe, wat zijn dan alle effecten?’ is te ingewikkeld, niet hanteerbaar. Het zou een doorgedreven studie vergen van alles wat men koopt of consumeert. Iemand die studeert, gaat werken, kinderen opvoedt, in verenigingen actief is, aan sport doet of muziek maakt, zorg draagt voor zieken... heeft daar noch de tijd noch de energie voor.

Bovendien is de impact van wat een individu vermag, te klein. Mensen hebben terecht het gevoel dat hun individuele inspanning weinig uithaalt. ‘Het zal toch niet veel verschil uitmaken als alleen ik mijn best doe.’ Het lijkt een flauw excuus, bedoeld om het geweten te sussen. Maar bij nader inzien klopt het wél. Elk beetje helpt, maar als het bij één beetje blijft, zullen we nooit grote stappen vooruit zetten. Bovendien: als je vanuit je morele overtuiging toch moeite doet maar je ziet dat anderen ongehinderd de gemakkelijke weg nemen, dan knaagt dat aan je eigen motivatie om je kleine steentje bij te dragen.

Het is dus geen goed idee om de omschakeling naar een sociale en duurzame samenleving aan het individu alleen over te laten. Moraliteit is niet genoeg. Om echt effect te hebben, moeten we vanuit dat morele draagvlak de beleidsmakers onder druk zetten, zij moeten een duurzaam en sociaal beleid op poten zetten dat voor iedereen geldt en waar iedereen bij betrokken is.

Ook het ontwikkelen van die druk op de beleidsmakers kan het individu niet alleen. Die druk moeten we met velen samen zetten. Het middenveld is daar een onontbeerlijke schakel in. Gesterkt door de publieke opinie – dat die bovendien zelf mee voedt – kan het actie ondernemen, mensen mobiliseren, voorstellen uitwerken, om zo de beleidsma-

kers te overtuigen om hun beleid in goede zin aan te passen.

Een beleid dat een nieuwe omgeving tot stand brengt en dat ervoor zorgt dat mensen die naar geluk en comfort zoeken, automatisch op een duurzame manier handelen, omdat ze zien dat het hun meerwaarde oplevert.

Het dreigement van de dode economie

Verandering heeft ook tegenstanders. Met een status-quo zijn immers heel wat belangen gemoeid. Sommigen vrezen dat ze hun bevoorrechte positie gaan verliezen en zullen dat uiteraard niet zonder slag of stoot laten gebeuren.

Als je meer herverdeling invoert, zijn er winnaars, maar natuurlijk ook verliezers, in de topklaag, omdat ze meer (eigenlijk kun je zeggen eerlijker) moeten bijdragen. Als je kiest voor investeren in hernieuwbare energie, dan brengt dat in die sector nieuwe tewerkstelling, terwijl de bedrijven die hun geld verdienen met fossiele of nucleaire energiebronnen hun winsten zien slinken. Op macroniveau, voor de samenleving in haar geheel, zal hernieuwbare energie winst opleveren, maar personen die vandaag een belangrijke positie in de economie innemen, zien die positie als bedreigd.

En bijgevolg strubbelen zij tegen. En vooral: ze zetten druk op de beleidsmakers, soms met argumenten maar vaker nog met dreigementen. 'Als je denkt een ambitieus milieubeleid te moeten voeren, dan sluiten we onze fabriek en verdwijnen er heel wat jobs.' of: 'Als je vermogenswinsten wil belasten, dan gaan wij met ons geld naar het buitenland.' Het wordt niet altijd zo onverholen en grof geformuleerd, het gebeurt ook weleens wat subtieler, maar dat er jobs en economische meerwaarde zullen verdwijnen,

is een vaak gehoord argument. Beleidsmakers wordt een angstgevoel aangekweekt, dat zij op hun beurt kwistig gaan gebruiken en doorspelen naar de burger. Maatregelen worden dan plots utopisch, niet haalbaar, enkel op een ander bestuursniveau realiseerbaar, nefast voor onze economie, onbruikbaar en ga zo maar door. Zodra de bedreigingen van economische schade in de lucht hangen, trekken vele beleidsmakers zich terug. Die dreigende argumenten zijn diepgeworteld en je komt ze ook, al dan niet omzwachteld, steevast op het publieke forum tegen.

In juni 2013 hield Jan De Nul, topman van het baggerbedrijf De Nul, een speech naar aanleiding van de uitreiking van de Trends HR Manager van het jaar. Daarin hekelde hij de te grote strijd tegen fiscale fraude. Hij verwoordde het als een 'inquisitie' en het 'wegbelasten van de ondernemingen'. 'Het is de minderheid die werkt en meerwaarde creëert die steeds in het vizier genomen wordt', aldus De Nul en bijgevolg kon het ultieme dreigement niet uitblijven: 'Op een bepaald omslagpunt zal die minderheid afhaken. Wie zal hun dat verwijten?'

Over naar het Europees Parlement, 16 april 2013. Er ligt een voorstel op tafel om de prijs van het recht om CO₂ uit te stoten, te verhogen. Dat was nodig om de druk om minder CO₂ uit te stoten hoog te houden en om de milieuvriendelijke alternatieven genoeg kansen te geven. In het bedrijfsleven zijn er hevige voorstanders, ook unusual suspects. De bedrijven Shell en Unilever, bijvoorbeeld, roepen op om voor te stemmen. Toch geeft een meerderheid van het Parlement gehoor aan het gelobby van andere bedrijven en wordt het voorstel verworpen. In een gemeenschappelijke reactie schrijven de werkgeversfederaties VBO en VOKA: 'De afwijzing van dit voorstel mag niet gezien worden als een stem tegen het klimaat maar eerder als signaal dat het

Europees Parlement de huidige economische crisis ernstig neemt.' De redenering hier is duidelijk: de klassieke werkgeversfederaties zien milieunormen als een bedreiging voor de economie. Nochtans is het omgekeerde het geval: door ambitieuze milieunormen te stellen worden innovatie en investeringen in de economie van de toekomst aangewengeld. Shell en Unilever hadden dat in dit debat wel begrepen.

En zo komt steeds hetzelfde riedeltje naar voren. Duurzaamheid en herverdeling zijn zogezegd dodend voor de economie. Ze zouden onze bedrijven en onze economie in het algemeen een concurrentienadeel geven en jobs en welvaart doen verdwijnen. Ziedaar het tegenoffensief van een deel van de economische machthebbers en beleidsmakers tegen de morele gevoeligheid van de burger om wel werk te maken van een beter en gezonder leefmilieu en meer herverdeling.

Maar kloppen hun argumenten ook? Het antwoord is ondubbelzinnig; nee, ze kloppen helemaal niet. Integendeel zelfs. Milieuambitie stuwt onze economie vooruit. En te grote inkomensongelijkheid is een regelrechte bedreiging voor onze economie. Alle economische evidentie is daarvoor aanwezig. Er is echt nood aan politieke verantwoordelijken die zich niet laten intimideren, en die de kalmte en het inzicht hebben om economisch verstandige beslissingen toch door te voeren.

Crisis en onzekerheid als medestanders van het status-quo

In 2008 barstte de bom en ging ons wereldwijd financieel systeem aan het wankelen. Als gevolg daarvan kwijnde de economie overal, terwijl de milieucrisis in volle hevigheid

woedt. Het onvermogen van het huidige economische systeem had zichzelf bewezen.

Dan zou je denken: nu vallen de oogkleppen af. Nu wordt het roer omgegooid. Nu zullen de politieke leiders het mea culpa voor het gevoerde beleid slaan. Maar niets van dat alles. De bankensector is nauwelijks extra gereguleerd en het economische beleid is niet bijgestuurd. Hoe is dat in godsnaam mogelijk? Over die vraag heb ik mij al vaak het hoofd gebroken. Ik zie drie redenen waarom alles veel te veel bij het oude is gebleven.

Om te beginnen veroorzaakt de crisis onzekerheid, die ervoor zorgt dat de appetijt voor verandering, en dus extra onzekerheid, heel laag is. Een economische crisis brengt immers heel wat twijfels en kopzorgen met zich mee. Jobs verdwijnen, investeringen worden on hold gezet, het aantal faillissementen neemt toe. Op die momenten zoeken mensen naar houvast en wordt de weerstand tegen omwenteling groter. Burgers en beleidsmakers vrezen des te meer de dreigementen van grote economische spelers over het verlies van banen en welvaart. Het is behoorlijk cynisch om vast te stellen, maar het is wel zo: het bestaande economische beleid, dat duidelijk gefaald heeft, komt daardoor eens zo sterk in het zadel te zitten.

Een tweede verklaring, bijna even cynisch, is dat de overheden de zwartepiet toegespeeld krijgen. Het zijn zij die nu intensief naar besparingen en nieuwe inkomsten moeten zoeken, omdat zij met vele miljarden euro's de banken hebben moeten redden. Bijgevolg wordt de burger voortdurend geconfronteerd met regeringen in crisis, die moeilijke beslissingen moeten nemen en die door Europa onder druk gezet worden om nog meer inspanningen te doen. Het zijn de regeringen die het slechte nieuws moeten brengen, het zijn ook zij die in moeilijkheden komen.

Voor velen is de conclusie snel getrokken: die regeringen brengen er niets van terecht, ze maken te veel schulden, ze slagen er niet om begrotingen op orde te krijgen. Laat de markt het maar zelf organiseren.

Een laatste element is dat de meeste economische machthebbers uiteindelijk op hun plaats zijn blijven zitten en hun ideeën onbeperkt doorvoeren. Hen kan de kiezer immers niet afstraffen.

En zo is de cirkel rond. Mensen zijn voorzichtig in tijden van onzekerheid, vertrouwen de politiek niet en zorgen er finaal zo voor dat falende economische beleidsmakers vrij spel blijven behouden. En dat is onbegrijpelijk.

Inkomensongelijkheid brengt de economie ten onder

Mijn ogen gingen open toen ik de teksten van Raghuram Rajan las, voormalig hoofdeconoom van het Internationaal Monetair Fonds, over de financiële crisis die in 2008 begon. De voornaamste oorzaak van die crisis wordt meestal toegeschreven aan het gebrek aan regulering van de financiële sector. Daardoor werden onverantwoorde risico's genomen, die uiteindelijk slecht afliepen. Rajan toont aan dat er meer aan de hand was en dat de toenemende inkomensongelijkheid minstens een van de oorzaken van die financiële crisis was. Hij stelde vast dat in de Verenigde Staten 76 procent van alle inkomensgroei tussen 1976 en 2006 naar de 1 procent rijksten was gegaan. Van de weeromstuit was er aan de onderkant van de inkomenspiramide een groeiende groep mensen ontstaan die met hun inkomen geen huis meer konden kopen. Een herverdeling van het inkomen via belastingen was politiek onmogelijk, en daarom koos de Amerikaanse overheid voor de kortetermijnop-